

ΦΩΚΙΔΑ

Το ανασκαφικό έργο της Ι' ΕΠΚΑ κατά τα έτη 2000-2010 περιλαμβάνει ικανό αριθμό σωστικών ανασκαφών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κυρίως σε αστικές περιοχές, αλλά και δύο συστηματικές ανασκαφές, μία μικρής έκτασης στην περιοχή των Δελφών και μία μεγάλης εμβέλειας ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό της Κίρρας, που άρχισε την άνοιξη του 2009 σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών.

Κίρρα

Οι σωστικές ανασκαφές στον παραλιακό οικισμό της Κίρρας, το κεντρικό τμήμα του οποίου έχει χτιστεί επάνω σε λείψανα του αρχαίου ομώνυμου οικισμού που χρονολογούνται από τα πρωτοελλαδικά έως τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, έδωσαν νέα στοιχεία για την οικιστική εξέλιξη του κατά τη μεσοελλαδική περίοδο και τους παράγοντες που την επηρέασαν, καθώς και για τις σχέσεις του με άλλες περιοχές. Το δυτικό τμήμα του οικισμού (εικ. 2) εγκαταλείπεται στο τέλος της μεσοελλαδικής ΙΙ εποχής, ύστερα από μια παρατεταμένη περίοδο σεισμικής δραστηριότητας του Κορινθιακού κόλπου, η οποία έχει αποτυπωθεί με σαφήνεια στα αρχιτεκτονικά λείψανα που ερευνήθηκαν (οικ. Μ. Παππά) και στις επιχώσεις που συνδέονται με αυτά. Η σημαντική αυτή μεταβολή, ανάλογη εκείνης που έχει παρατηρηθεί μεταξύ της μεσοελλαδικής

ΙΙ και ΙΙΙ περιόδου και σε άλλους σύγχρονους οικισμούς, ρίχνει φως στην ίδρυση την ίδια εποχή του προϊστορικού οικισμού στο βραχώδες ύψωμα του «Αη-Γιώργη», βόρεια της Κίρρας, στο εσωτερικό δηλαδή της κοιλάδας του Πλειστού. Η μελέτη της κεραμικής επιβεβαίωσε τις συνεχείς επαφές με την κοιλάδα του Σπερχείου και τη Θεσσαλία (εικ. 1), καθώς και με την Αίγινα, πιθανότατα μέσω της βορειοανατολικής Πελοποννήσου. Νέα στοιχεία προέκυψαν, επίσης, για τα όρια του προϊστορικού οικισμού της Κίρρας, που, όπως ήταν ήδη γνωστό, ήταν και εκτεταμένος και πυκνοδομημένος. Από δυτικά (οικ. Πιλάλα) τον οικισμό οριοθετούσε χείμαρρος, του οποίου την κοίτη συγκρατούσε ισχυρό λιθόκτιστο ανάλημμα. Την ύπαρξη του χείμαρρου αυτού θεωρούν βέβαιη και οι ειδικοί γεωγράφοι, από την πλευρά της γεωφυσικής μελέτης της περιοχής στο πλαίσιο της συστηματικής ανασκαφής με τη Γαλλική Σχολή. Ως προς τα βόρεια και τα ανατολικά όρια του προϊστορικού οικισμού, αυτά αποδείχθηκε ότι απέχουν 15-20 μ. από τους αντίστοιχους βραχίονες της οχύρωσης του οικισμού του 4ου αι. π.Χ., όταν η Κίρρα λειτουργούσε ως επίνειο του πανελλήνιου Ιερού και Μαντείου των Δελφών. Ήλθαν στο φως νέα τμήματα της οχύρωσης αυτής, για την κατασκευή της οποίας ο ρήτορας Αισκίνης, ως μέλος της αθηναϊκής αντιπροσωπείας στη φθινοπωρινή σύνοδο της Αμφικτιονίας το 340 π.Χ., κατήγγειλε τους Λοκρούς της Άμφισσας, με αποτέλεσμα τον

Εικ. 1-2. Κίρρα, οικόπεδο Παππά. Αμαυρόχρωμη κεραμική και στρώμα σεισμικής καταστροφής μεσοελλαδικής εποχής.

Εικ. 3. Κίρρα, οικόπεδο Μολέ. Κτερισμένη υστεροκλασική ταφή κατά χώραν.

Εικ. 4. Δελφοί, θέση «Αγία Βαρβάρα». Τέμενος αρχαίων χρόνων. Αεροφωτογραφία.

Δ' Ιερό πόλεμο, που κατέληξε στη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ. και την κυριαρχία του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας στη νότια Ελλάδα. Τμήμα του νεκροταφείου της Κίρρας του 4ου αι. π.Χ. εντοπίστηκε στο βορειοανατολικό τμήμα του προϊστορικού οικισμού (οικ. Μολέ). Τα κτερίσματα των τάφων (εικ. 3) μας δίνουν εικόνα του τοπικού εργαστηρίου των ύστερων κλασικών χρόνων.

Δελφοί

Κατά τη συστηματική ανασκαφή (2005 και 2006) του αρχαϊκού τεμένους με τον καλοχτισμένο πολυγωνικό περίβολο και τον αναλημματικό πύργο στη θέση «Αγία Βαρβάρα» (εικ. 4) νοτιοδυτικά των Δελφών, ερευνήθηκαν ολοκληρωμένα στο εσωτερικό του περιβόλου

οι δύο επάλληλες, γνωστές από τη σωστική ανασκαφή του 1993, οικοδομικές φάσεις των αρχαϊκών και των ρωμαϊκών χρόνων, αντίστοιχα, και επιβεβαιώθηκε η βίαιη καταστροφή της πρώτης και η ειρηνική εγκατάλειψη της δεύτερης.

Άμφισσα

Στην Άμφισσα κατά το χρονικό διάστημα από το 2000 έως το 2007 πραγματοποιήθηκαν επτά σωστικές ανασκαφές σε οικοπέδα ιδιωτών και κατά την εκτέλεση κοινωφελών έργων, όπου ερευνήθηκαν κυρίως τμήματα του οχυρωματικού τείχους και των νεκροταφείων της αρχαίας πόλης. Ανασκάφηκε μεγάλος αριθμός τάφων διαφόρων τύπων, όπως κεραμοσκεπείς, κιβωτιόσχημοι, λακκοειδείς, εγχυτρισμοί, ασύλητοι με ποικίλα και σημαντικά ευρήματα,

Εικ. 5-6. Άμφισσα, οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου. Τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της πόλης και ταφικό κτίσμα.

Εικ. 7. Άμφισσα, θέση «Κούσκια». Αργυρό τετράδραχμο Φιλίππου Β΄.

Εικ. 8. Άμφισσα, θέση «Κούσκια». Χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο.

καθώς και ένα σημαντικό ταφικό οικοδόμημα υστερορωμαϊκών χρόνων. Συγκεκριμένα, το 2000 στο οικόπεδο της ΔΕΗ αποκαλύφθηκε συστάδα οκτώ τάφων (επτά κιβωτιόσχημων και ενός κεραμοσκεπούς) πλούσια κτερισμένων με αγγεία κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Το 2001-2002 στο οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου (οδός Ποσειδώνος 35) αποκαλύφθηκε τμήμα του ανατολικού σκέλους του τείχους της Άμφισσας (μήκ. 17,35, πλ. 3 και μέγ. ύψ. 1,86 μ.) (εικ. 5), που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ., και μέρος του πυκνού, εκτός των τειχών ρωμαϊκού νεκροταφείου, που περιελάμβανε 20 κεραμοσκεπείς τάφους, κτερισμένους με οινοχόες, πινάκια και λυχνάρια, και ένα ταφικό οικοδόμημα αυτοκρατορικών χρόνων (εικ. 6), που αποτελείται από ένα θάλαμο (μήκ. 8,10, πλ. 5,20, ύψ. 1,50 μ.), με τρεις κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους τοποθετημένους περιμετρικά και κατά μήκος των τριών πλευρών του (TI, TII, TIII).

Το 2002, με αφορμή τις εργασίες διάνοιξης του δρόμου Άμφισσας-Αγίας Ευθυμίας, στη θέση «Κούσκια» αποκαλύφθηκε για πρώτη φορά συστάδα 13 τάφων, οκτώ κιβωτιόσχημων και πέντε κεραμοσκεπών, που χρονολογούνται στους ύστερους κλασικούς-πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Εκτός από

τα πλούσια πήλινα κτερίσματα, όπως άβαφα και μελαμβαφή αγγεία (λυχνάρια, οινοχόες, κάνθαροι, μυροδοχείο, πυξίδα, πινάκια, κύαθοι, πελίκη, σκύφοι κ.ά.), ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα της περιοχής έχουν τα μετάλλινα κτερίσματα, όπως ένα αργυρό τετράδραχμο του Φιλίππου Β΄ (359-336 π.Χ.) (εικ. 7), ένα χάλκινο μυροδοχείο-απορραντήριο (εικ. 8) και μια χάλκινη πυξίδα με πώμα, στην οποία διατηρείται το ψιμύθιο, κτερίσματα που εντοπίστηκαν για πρώτη φορά σε τάφους της περιοχής της Εσπέριας Λοκρίδας.

Το 2003, σε δύο οικόπεδα (οικ. Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα και Κ. Καραμανλή και οικ. Υπουργείου Υγείας) στην οδό Σαλώνων αποκαλύφθηκαν συνολικά 16 πλούσια κτερισμένοι τάφοι που ανήκουν στο εκτεταμένο «νότιο» νεκροταφείο της Άμφισσας και χρονολογούνται με βάση τα κτερίσματα από τους ελληνιστικούς έως τους αυτοκρατορικούς χρόνους. Από τα ιδιαίτερα πλούσια ευρήματα αυτών των ανασκαφών ξεχωρίζουν: α) χάλκινο πτυκτό κάτοπτρο με λαβή και κάλυμμα, που κοσμεύεται με ανάγλυφη παράσταση από τη μυθολογία: στα αριστερά η θεά Αφροδίτη αγκαλιάζει πτερωτό Έρωτα και στα δεξιά μια ανδρική μορφή που κρατά ραβδί κάθεται σε βράχο (κυνηγός;), ενώ δίπλα του προβάλλει ένας σκύλος που η διακόσμησή του έχει σφυρηλατηθεί σε χωριστό έλασμα και αναπτύσσεται στο εσωτερικό εγχάρακτου πλοκμού που περιτρέχει την περιφέρεια του καλύμματος (εικ. 9) και β) το εισηγμένο από τα εργαστήρια της Πάτρας λυχνάρι ρωμαϊκών χρόνων, του τεχνίτη Παραμόνου, με παράσταση εμπνευσμένη από τη μυθολογία της Πάτρας: ο ήρωας Ευρύπυλος παριστάνεται κρατώντας κάλπη μπροστά από το βωμό της θυσίας δύο πατρινών νέων και κάτω από το αριστερό χέρι της μορφής προβάλλει το κεφάλι του Διονύσου.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών αναπαλαίωσης

Εικ. 9. Άμφισσα, οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα. Κάλυμμα κατόπτρου με ανάγλυφη μυθολογική παράσταση.

του Δημαρχιακού κτηρίου της Άμφισσας, το 2006 στην οδό Επισκόπου Φιλοθέου, αποκαλύφθηκε σε βάθος 4,75 μ. από το κατάστρωμα του προαναφερόμενου δρόμου, τμήμα ισχυρής κυκλικής κατασκευής (ύψ. 1,40, μέγ. πλ. 1,090 μ.), προφανώς κυκλικού πύργου, του οχυρωματικού περιβόλου της πόλης του ύστερου 4ου αι. π.Χ., ο οποίος καταστράφηκε το 338 π.Χ. από τον Φίλιππο Β΄ κατά τη διάρκεια του Δ΄ Ιερού πολέμου. Τμήματά του έχουν εντοπιστεί και σε γειτονικά οικόπεδα, όπου είναι γνωστή τόσο η ύπαρξη του οχυρωματικού τείχους όσο και του νεκροταφείου της πόλης κατά τους γεωμετρικούς και τους κλασικούς χρόνους. Με την ανασκαφή των παραπάνω οικοπέδων της Άμφισσας προέκυψαν ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με την οικιστική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης, τον πληθυσμό και το κοινωνικό της επίπεδο.

Γαλαξίδι

Στο Γαλαξίδι, το 2007, στην ιδιοκτησία της Ε. Λαλιώτη αποκαλύφθηκε τμήμα του βόρειου βραχίονα του οχυρωματικού περιβόλου του 4ου αι. π.Χ., ο οποίος δέσποζε πάνω από το λιμάνι του Χηρόλακα, χτισμένο ισοδομικά με παραλληλεπίπεδους ογκόλιθους από ντόπιο ασβεστόλιθο.

Δήμος Τολοφώνας

Στην περιοχή Γλυφάδας του Δήμου Τολοφώνας, στο οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη, στο λόφο «Παλαιόκαστρο» έγινε επιφανειακή ανασκαφική έρευνα και εντοπίστηκε τμήμα οχυρωματικού τείχους που εκτείνεται κατά μήκος του βορειοανατολικού

Εικ. 10. Περιοχή Γλυφάδας Δήμου Τολοφώνας, οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη. Τμήμα οχυρωματικού περιβόλου.

ορίου της ιδιοκτησίας και όμορων ιδιοκτησιών. Πρόκειται πιθανότατα για προτείχισμα της αρχαίας οχυρωμένης ακρόπολης που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου (εικ. 10), μιας από τις σημαντικότερες οχυρώσεις της αρχαίας Δυτικής Λοκρίδας που χρονολογείται στα τέλη του 4ου-αρχές του 3ου αι. π.Χ.

Στην ιδιοκτησία της Α. Ραμάκου στη θέση «Αγία Παρασκευή» του Τ.Δ. Παραλίας Τολοφώνας του Δήμου Τολοφώνας, το 2008, διενεργήθηκε ανασκαφή που έφερε στο φως, για πρώτη φορά στην περιοχή αυτή, αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ταφές της μεσοελλαδικής περιόδου που συνδέονται με ένα στρώμα καταστροφής από στάχτη, καμένα οστά ανθρώπων και ζώων και κεραμική, ενίοτε καμένη, που δηλώνει την εγκατάλειψη της περιοχής εξαιτίας κάποιας βίαιης καταστροφής. Το πλήθος των ευρημάτων και τα νέα στοιχεία αναμένεται να βοηθήσουν στη μελέτη της οικιστικής εξέλιξης των παραθαλάσσιων κοιλάδων της βόρειας ακτής του Κορινθιακού κόλπου.

Προϊστάμενοι

Ροζίνα Κολώνια (2000-2006)

Δέσποινα Σκορδά (2006-2009)

Μαρία-Φωτεινή Παπακωνσταντίνου (2009-2010)

Αθανασία Ψάλτη (2010)

Ανασκαφές

Κίρρα, οικόπεδο Μ. Παππά, οικόπεδο Πιλάλα, οικόπεδο Μολέ, Δελφοί, θέση «Αγία Βαρβάρα»
Άμφισσα, οικόπεδο ΔΕΗ, οικόπεδο Αθ. Παπαδόπουλου, θέση «Κούσκια»

Άμφισσα, οικόπεδο Κ. Μπέλλη - Τρ. Τσαδήμα, οικόπεδο Υπουργείου Υγείας

Άμφισσα, οικόπεδο Δημαρχιακού κτηρίου, Γαλαξίδι, οικόπεδο Ε. Λαλιώτη, Τολοφών, οικόπεδο Β. Αναστασόπουλου και Π. Σταματογιάννη, οικόπεδο Α. Ραμάκου

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Δ. Σκορδά

Ρ. Κολώνια

Ρ. Κολώνια, Ανθ. Τσαρούχα

Ανθ. Τσαρούχα